

NWSA-Humanities
ISSN: 1306-3111/1308-7320
NWSA ID: 2015.10.2.4C0195

Status : Original Study
Received: January 2015
Accepted: April 2015

E-Journal of New World Sciences Academy

Özlem Kale

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, okale@kilis.edu.tr, Kilis-Turkey

<http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2015.10.2.4C0195>

EDEBİYATTA BİLİNÇ AKIŞI TEKNİĞİNE BAŞVURULMA SEBEPLERİ ÜZERİNE BAZI DİKKATLER

ÖZET

Modern edebiyatta sıklıkla başvurulan bilinç akışı tekniği, Sigmund Freud'un psikanaliz kuramı ve serbest çağrışım metoduna dayanmaktadır. Freud'un, kapitalist toplum insanının psikolojisini incelemek için geliştirdiği ve daha sonra sanatçının yaratım faaliyetini açıklamak için başvurduğu psikanalist metot, edebiyata bilinç akışı tekniği olarak yansır. Psikoloji ilminin ve psikolojik romanın gelişimi, psikanaliz tedavide kullanılan ve serbest çağrışım yöntemine dayanan bilinç akışı tekniğini, bir anlatım biçimi olarak edebiyata kazandırır. Hikâyeye olay örgüsü, kurgusal anlatım, karakterlerin ruh tahlilleri, üslup ve zaman bakımından katkılar sağlayan bilinç akışı tekniğine başvurulma sebepleri çeşitlidir. Bu çalışmada insan psikolojisini inceleyen bilinç akışı tekniğinin edebiyatta nasıl ve neden kullanıldığı araştırılarak bu tekniğin yazar ile okuyucuya ne gibi katkılar sağladığı konusunda bir sonuca varılmasına çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bilinç Akışı Tekniği, Psikanaliz Kuramı, Serbest Çağrışım Metodu, Edebiyat, Roman

REASONS OF USING THE STREAM OF CONSCIOUSNESS TECHNIQUE IN THE LITERATURE ON SOME CAUTIONS

ABSTRACT

The stream of consciousness technique often used in modern literature is based on Sigmund Freud's psychoanalytic theory and method of free association. Freud's developed to analyze the psychology of human in capitalist society and then admitted to explain the activities of creation of the artist; the psychoanalytic method is reflected as stream of consciousness technique in the literature. The development of the science of psychology and psychological novel, used in psychoanalysis and based on free association method the stream of consciousness technique gives the literature as a form of expression. The stream of consciousness technique that contributed to the story in terms of plot, fictional narrative, the spirit of the character analysis, styles and time, reference reasons are varied. In this study, was investigated that, how and why used the stream of consciousness technique in literature. And this technique will be studied to arrive at a conclusion about what kind of contribution provided to the author and the reader.

Keywords: Stream of Consciousness Technique, Psychoanalytic Theory, Method of Free Association, Literature, Novels

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Romanda kullanılan bilinç akışı tekniğinin temelleri, Sigmund Freud'un "psikanaliz kuramı" ve bu kuramda faydalandığı "serbest çağrışım metodu"na dayanmaktadır¹ (Tura, 2005:120). 19. yüzyıl sonunda kapitalizmin yaygınlaşmasıyla birlikte düzene ayak uydurmaya çalışan toplumun psikolojisinden yola çıkarak teorisini geliştiren Freud'un çalışması sanat ve edebiyatta da kullanılmıştır (Tangör, 1981:84). Bu çalışmada bilinç akışı tekniğinin edebiyata yansımaları irdelenirken Freud'un psikanaliz kuramı ve serbest çağrışım metodu esas alınacaktır.

Freud'un psikanaliz kuramının temelindeki üç ögeden biri olan id, sınırsız arzuları; ego, bilinci ve gerçekliği; süper ego ise bireyden beklenen ve olması gereken durumu temsil eder. İd'in kuralsızlığına karşın süper ego baskıcıdır ve id'in denetleyicisi konumundadır. Aralarındaki dengeyi ego (bilinç) sağlar. Bu bağlamda, id için tez, süper ego için antitez, ego için de sentez denilebilir. Ahlâka aykırı arzuların yer aldığı id, Terry Eagleton'a göre "doyumsuz arzuların gönderildiği yer"dir (Eagleton, 2004:190). İnsan yaşamında tatmin edilmeyen arzular, kişinin itibarını sarsacak istekler, öfke ve korku gibi duygular, süper ego tarafından yasak, ayıp, günah vb. nedenlerle bastırılarak bilinçaltına itilir. Bilinç düzeyindeyken bazı engellerle karşılaşp bilinçaltına gönderilen dürtüler, bilinç düzeyine çıkmak için fırsat kollar. Bastırılmış dürtülerin kontrolsüzce açığa çıkması "nevroz"a yol açar.

Freud, bilinçaltında nevroza sebep olan şeyleri su yüzüne çıkarmak için "serbest çağrışım yöntemi"ni kullanır (Sunat, 2000:5). Bilinç akışı tekniğinin de temelini oluşturan bu yöntem, hastanın aklına gelen her şeyi kesintisiz olarak doktoruna anlatması esasına dayanır. Freud, sanatçının da bir tür nevrotik durumu olduğundan hareketle yaratım faaliyetini açıklamak için psikanaliz kuramını kullanır (Moran, 1988:135). Freud'a göre id ile süper ego arasındaki dengenin bozulmasından doğan nevroz, sıradan insanlarda davranış bozuklukları şeklinde ortaya çıkar. Sanatçıdaki nevroz ise sanat eseri (yaratım) olarak kendini gösterir. Freud, sanatçının "ruh hastasına yakın" bir psikolojide olduğunu varsayarak onun, "gerçek dünyada tatmin edemediği isteklerini sanat eserleri vasıtasıyla dışa vurduğu" düşüncesini savunur² (Moran, 1988:134). Bu durum bilinç akışı ile edebiyat arasında ortak bir payda oluşturur ve bilinç akışını bir anlatı tekniği sıfatıyla edebiyatla buluşturur.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICATION)

Freud'un, insan psikolojisini incelemek için geliştirdiği ve ilerleyen zamanlarda sanatçının yaratım faaliyetini açıklamak için başvurduğu psikanalist metot, edebiyata bilinç akışı tekniği olarak yansır. Psikoloji ilminin ve psikolojik romanın gelişimi, psikanaliz tedavide kullanılan ve serbest çağrışım yöntemine dayanan bilinç akışı tekniğini, bir anlatım biçimi olarak edebiyata kazandırır. İnsan psikolojisini inceleyen bilinç akışı tekniğinin edebiyatta nasıl ve neden kullanıldığının araştırılması, bu tekniğin yazar ile okuyucuya sağladığı katkıların tespit edilmesi bakımından önemlidir. Bu çalışma aynı zamanda bilinç akışı tekniğiyle çoğu zaman karıştırılan iç çözümleme ve iç monolog teknikleriyle bilinç akışı tekniğinin farkını

¹ Bu kurama göre kişilik, "id, ego ve süper ego"dan oluşur. İd, sınırsız arzuların gönderildiği bilinçaltını; ego, gerçekliğin ifadesi olan bilinci; süper ego ise ideal olanı temsil eder.

² Freud'a göre sanatçı onur, zenginlik, ün kazanmak, yükselmek ve insanların sevgisini kazanmak ister. Bu arzularına ulaşamazsa gerçeklikten uzaklaşarak hayal dünyasına yönelir ve isteklerini orada gerçekleştirmeye çalışır. Bu durum nevroza sebep olabilir.

belirginleştirilerek roman çözümlemelerine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

3. EDEBİYATTA BİLİNÇ AKIŞI TEKNİĞİNE BAŞVURULMA SEBEPLERİ (REASONS OF USING THE STREAM OF CONSCIOUSNESS TECHNIQUE IN THE LITERATURE)

Bilinç akışı tekniği, genellikle 'iç çözümleme' ve 'iç monolog' tekniği ile karıştırılmaktadır. Berna Moran'a göre anlatıcı-yazarın araya girerek kahramanın duygularını, düşüncelerini okura yansıtması iç çözümlemedir. İç monologta ise yazar aradan çekilir, roman kişinin zihnini okura aktarmaktan ziyade bir film gibi seyrettirir. İç monolog ve bilinç akışı tekniği iç içeymiş gibi görünür; ancak iç monolog, gramere uygun ve mantık çerçevesinde kurulmuş cümlelerle yapılan bir nevi 'kafa konuşması'dır. Bilinç akımında ise karakterin zihnindeki düşüncelerde mantıksal bir bağ yoktur; düşünceler çağrışım ilkesine göre ve gramer kuralları gözetenmeden gelişigüzel biçimde zihinden akarlar. İç monologda sadece düşünceler aktarılırken bilinç akımında duyular ve imgelere de yer verilir (Moran, 2002:77). Mehmet Tekin'e göre bilinç akışı, bireyin duygu ve düşüncelerinin "seri ve düzensiz" şekilde aktığı bir iç konuşmayken Berna Moran'a göre roman kişinin kafasının içini okura doğrudan doğruya seyrettiren bir tekniktir (Tekin, 2001:269; Moran, 2002:77).

Bilinç akışı tekniği, kahramanın bilinç ve bilinçaltı dünyasını olduğu gibi okura sunmayı amaçlayan bir tür sesli düşünme gibidir. Bu tekniği edebî üründe kullanan yazar bazen dilbilgisi kurallarını alt üst eder, doğallığı bozduğunu düşündüğü noktalamayı işaretlerini kullanmaz, kendini serbest çağrışımlara bırakır, hayal ile gerçeği, diyalog ve anlatı zamanlarını iç içe geçirir (Tekin, 2001:273). Kahramanın zihninden geçenleri doğrudan okura iletmeyi hedefleyen bilinç akışı tekniği, anlatıcının anlatı üzerindeki müdahalesini kısıtlar. Eserin "anlatı dokusunu ve kişilerin sunuluşunu" sağlayan bilinç akışı, "anlatıcı sorunsalını" büyük ölçüde ortadan kaldırır (Tekin, 2001:273). Geleneksel romanın aksine modern romanın anlatmaya değil göstermeye önem vermesi, anlatıcıyı sadece gözleyen durumuna düşürür ve anlatıcı, eserle okuru baş başa bırakmış olur. Böylece okuyucu "dinleyici" olma durumundan çıkar (Forster, 2001:79). Yazar, kahramanın aklından geçenleri herhangi bir şey eklemeyen, eksiltmeden, kronolojik bir sıraya dizmeden ve düzenlemeden okuyucuya yansıtma serbestliğine kavuşur. Hikâye kahramanları yaptıkları yanlışları, haksızlıkları, mutsuzlukları, gizli beklenti ve aşklarını bilinç akışı tekniğiyle itiraf ederler. Bu itiraflar, iç dünyasını sansürlü şekilde yansıtan kahraman ve bu görevi kahramana yükleyen yazar için olduğu kadar okur için de faydalıdır. Olan biteni kendi süzgecinden geçiren okur, hem okuduğu hikâyeyi daha derinden kavrama hem kahraman hakkında yorum yapma hem de yazarın söylemek istediklerini önceden sezebilme ayrıcalığına kavuşur. Böylece okur edilgen olmaktan çıkarak olayın içine girer ve olayları çözebilmek için kafa yormak durumunda kalır.

Bilinç akışı, dil ve üslup bakımından da hikâyeye katkılar sağlayan bir tekniktir. Dilin imkânlarını zorlayan bu anlatım şekli, yazarın dili kullanma yetisini geliştirir, kelime hazinesini genişletir, olayları ve durumları sembol, çağrışım ve imgelerle ifade edebilme gücünü artırır (Elmas, 2011:135). Bilinç akışı tekniğinde kullanılan cümle yapısı konuşma diline yakındır. Bu samimi ifade anlatımdaki gerçeklik hissini artırır.

Bilinç akışı tekniğinin anlatıya sağladığı katkılara zaman kavramı açısından da bakmak gerekir. Bilinç akışı tekniği hikâyeyi sınırlı bir bakış açısıyla anlatır. Hikâyenin belli bir kişinin gözünden aktarılması, okurun olaylara onun penceresinden bakması

anlamına gelir. Okuyucu, anlatıcının tarafından baktığı olayları geniş perspektifle algılayamasa da hikâyenin kahramanıyla daha kolay özdeşleşir (Mendilov, 1988:253). Bazı hikâyelerde olayların anlatıcı-kahramanın gözünden yansıtılması ve o şekilde algılanması önemlidir. Bu bağlamda bilinç akışı tekniğinin özellikle modern anlatılardaki zaman algısı için önemli olduğu söylenebilir. Modernleşme öncesinde bölünmemiş olan zaman, modernleşme sonrasında saniye, dakika, saat, gün, hafta, ay, yıl, yüzyıl şeklinde bölümlere ayrılmıştır. Jung, Adler ve Freud gibi bilim adamları, insanın psikolojik açıdan "basit" ve "statik" değil, "karmaşık" ve "dinamik" bir yapıya sahip olduklarının altını çizince "kronolojik zaman" anlayışı yerine "psikolojik zaman" anlayışı ön plâna çıkmış, insanın bu karmaşık dünyasının hakkıyla anlatılabilmesi için de zamanın "iç içe" kullanılması zorunluluğu doğmuştur (Tekin, 2001:109, 115, 123). Bergson'un zaman felsefesi de zamanın "durağan" değil, "dinamik" bir yapısı olduğunu esas alan "devamlılık" fikrine dayanır. Bu felsefede "an"lar değil, anların yarattığı "devamlılık" önemlidir; geçmiş ve gelecek "hal"de toplanmış, yani "iç içe" girmiştir (Bergson, 2000:87-100). Geleneksel anlatıda zaman, olayların oluş sırasına göre verilir; geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman ayrımı kesindir. Oysa modern anlatıda, bu geçişleri yakalamak okurun işidir ve bunu tam manasıyla veremeyecek olan anlatıcı-yazar mümkün olduğunca geri plana çekilir. Bilinç akışı tekniğinde, "iç içe geçmiş" bir zaman algısı söz konusudur; çünkü bilinç kendi ânı içinde yaşarken geçmişe doğru uzanır ve aynı zamanda çevreyle de ilişki kurar (Özdenören, 1999:96,98).

Bilinç akışı tekniğinin kullanıldığı anlatılarda zaman, insan ruhunun karmaşık yapısını yansıtmak adına alışılmış sınıflandırmaların (geçmiş, hal, gelecek) dışında, iç içe girmiş haldedir. Bu bağlamda bilinç akışının anlatıcıya rahat hareket etme kabiliyeti sağladığı söylenebilir. Bu anlatım tekniği sayesinde, anlatma zamanından geriye doğru zaman sıçramaları yaparak farklı dönemlerdeki olay zamanlarına geçmek kolaylaşır. Böylece yazarlar, insanla ilgili tüm gerçekleri kronolojik zamana bağlı olmadan anlatabilirler.

İnsanın bilinçaltıyla ilgilenen psikolojik romanlarda bilinç akışı tekniği kullanan yazar, uzun bir zaman dilimi ya da kahramanın geçirdiği evrime yer vermeksizin insanın sadece bir günlük hayatını anlatarak derin bir ruh çözümlemesi yapma imkânına kavuşur.³ (Odacı, 2009) Psikolojik romanın doğmasında, yukarıda da zikredildiği gibi insan psikolojisi üzerine ilk çalışmayı yapan Freud'dun katkısı büyüktür. Freud, ön bilinç, bilinç ve bilinçaltı kavramlarını tanımlayarak bilinçdışının bilinçaltını, bilinçaltının da bilinci şekillendirdiğini söyler. Freud'a göre bastırılmış anı ve arzuların saklandığı bilinçaltı aynı zamanda "otobiyografik bir hafıza"dır (Aytur, 2008). Freud'un yanı sıra Bergson, William James, Jung gibi birçok bilim adamı, bilinç ve bilinçaltı kavramlarının yanı sıra hafızanın bilinçlilik sürecinde önemli rol oynadığını kabul ederler. "Düşünce akışı" tabirini ilk kez kullanan William James'e göre bilinç canlı, hareketli ve sürekli bir akış halindedir. James'e göre kişisel bilinçlilik içindeki düşünceler ve durumlar sürekli değişir, yaşanan durum tekrar aynı şekilde yaşanmaz, düşünceler sürekli ve düşünceler arasında belirgin kesintiler olamaz. Bilincin bu hallerini dille ifade etmek zor olsa da bilinç akışı tekniğinin öncüleri konumunda olan Henri James, Meredith, George Moore, Joseph Conrad, Gertrude Stein, bu hareketliliğe yakın bir ifade olabileceğini ortaya atmışlardır (Kara, 2008).

³ Örneğin Joyce'un Ulysses ve Woolf'un Mrs. Dalloway romanlarında böyledir.

4. SONUÇ (CONCLUSION)

Bilinç, yekpâre akar; hem ânı yaşar ve geleceğe dönüktür hem de hafıza tarafından beslenir ve geçmişe dönüktür. Böylece geçmiş, hâl ve gelecek iç içe geçmiş olur. Modern romancılar, bilinç akışını kullanarak kahramanın bilincini yakalamaya çalışırlar. Bilinç akışı tekniği insanın iç gerçeğini, gerçeğe en yakın biçimde aracısız sunabilmesi bakımından önemlidir. Roman kahramanının iç dünyasını açan anlatım teknikleri monolog, dramatik monolog ve iç monolog bilinç akışına doğru giden sürecin aşamalarıdır. Bilinç akışı tekniğine en yakın teknik olan iç monolog, yazar araya girmeden kahramanın içinden geçenleri doğrudan vermek üzere tasarlanmıştır. Yeni roman anlayışında, yazarın bakış açısını bir tarafa bırakarak okuyucuyu kahramanın iç dünyasıyla baş başa bırakmak esastır (Baldıran, 2002). Bu bağlamda bilinç akışı tekniğinin sınırları iç monologdan daha geniştir.

İç konuşmadaki sıralama, düzen ve saçmalamama kuralı bilinç akışında geçerli değildir. Kahramanın aklından geçenler sıralamaya bakılmadan ya da mantık aranmadan olduğu gibi su yüzüne çıkar. Anlatmaktan ziyade göstermeyi sağlayan bilinç akışı tekniği, psikolojik ruh tahlillerinde derinliğin sağlanmasını kolaylaştırmaktadır. Bu teknik, romanın olay örgüsü, zaman, dil ve üslûp gibi öğelerinin biçimlenmesinde; özellikle psikolojik romanlarda, roman kahramanların ruh tahlillerinin derinleştirilmesinde başat rolü olan bir tekniktir. Bilinç akışı yazara, zaman kavramının sınırlayıcılığından kurtulması, kahraman konusundaki fikirlerini saklayabilmesi, geleneksel dil kullanımının dışına çıkabilmesi gibi imkânlar verir. Okuyucuya da, aracı olmaksızın roman kahramanının beynine girebilme ve öğrendiklerini dilediğince değerlendirip yorumlama serbestliği sağlar.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

- Tangör, A., (1981). Freud'culuğun Sanata Yansıması ve Eleştiri. Yazko Edebiyat Dergisi, Sayı:7, ss:84.
- Eagleton, T., (2004). Edebiyat Kuramı (Giriş), (Çev. Tuncar Birkan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sunat, H., (2000). Freud, Psikanaliz, Yaratma Süreçleri. Milliyet Sanat, Sayı:479, ss:5.
- Moran, B., (1988). Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tekin, M., (2001). Roman Sanatı (Romanın Unsurları) 1, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Forster, E.M., (2001). Roman Sanatı, (Çev. Ünal Aytür), İstanbul: Adam Yayınları.
- Mendilov, A.A., (1988). Roman Teorisi, (Çev. Sevim Kantarcıoğlu), Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Özdenören, R., (1999). Ruhun Malzemeleri, İstanbul: İz Yayınları.
- Odacı, S., (2009). Ulysses ve Tutunamayanlar'da Bilinçakışı Tekniği. Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Sayı:4/1.
- Aytur, Ü., (2008). Henry James ve Roman Sanatı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kara, E., (2008). Psikanalizimden Anlatıya, Bilinç Akışı Tekniğinden Zaman Algısına. Hece-Öykü, Sayı:26.
- Baldıran, G., (2002). Alain Robbe-Grillet ve Yeni Roman, Konya: Çizgi Kitabevi.

-
- Elmas, N., (2011). Mustafa Kutlu'nun "Bu Böyledir" Adlı Hikâye Kitabında Bilinç Akışı ve İç Monolog Tekniği. Karadeniz Araştırmaları, Sayı:29, ss:133-145.
 - Bergson, H., (2000). Bergson Hakkında Henri Bergson ve Felsefesi, (Çev. Rıza Tevfik), İstanbul: Çizgi Kitabevi.
 - Tura, S.M., (2005). Freud'dan Lacan'a Psikanaliz, İstanbul: Kanat Kitap.